

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ СІМЕЙНОГО КОНСУЛЬТАНТА

В статті розкривається питання психологічної допомоги сім'ям та розглядаються її можливі види. Висвітлено проблематику діагностики та формування психологічного портрету сім'ї. Звертається увага на поняття психологічного консультування, зокрема сімейного. Виділяються функції в роботі сімейного консультанта.

Ключові слова: психологічна допомога сім'ї, сімейне консультування

Актуальність. В останні десятиріччя сучасна сім'я в більшості країн зазнає серйозних змін. Виділяють загальні риси, властиві сім'ям в сучасному суспільстві: падіння народжуваності, ускладнення міжособистісних відносин, зростання розлучень а, отже, зростання кількості неповних сімей та сімей з нерідними батьками, поширення позашлюбних народжень. У нашій країні гостро стоять соціальні проблеми сім'ї: зниження її матеріального рівня, погіршення фізичного і психічного здоров'я дітей і батьків, збільшення числа самотніх літніх чоловіків та жінок.

Численні дослідження показують, що всі сім'ї по-різному протистоять життєвим труднощам. Для одних наслідком несприятливих впливів буде наростання сімейних проблем: підвищення конфліктності, зниження задоволеності сімейним життям, хвороби, розлучення тощо. Інші ж, навпаки, під впливом стресу збільшують свою згуртованість і множать зусилля для подолання кризи і збереження сім'ї. При цьому тип сім'ї визначає її здатність діяти конструктивно і справлятися з життєвими проблемами. У зв'язку з цим виділяють два таких типу: сім'ї нормально функціонуючі; сім'ї дисфункціональні.

Всі зазначені аспекти сімейної взаємодії актуалізують проблему психологічної допомоги сім'ям, спонукають до пошуку вирішення проблеми шлюбної незадоволеності та гармонійного розвитку як у сім'ї, так і у суспільстві.

Проблема допомоги сім'ям висвітлюється у багатьох вітчизняних та зарубіжних джерелах. Даній тематиці присвячено широкий спектр робіт. Зокрема, питаннями шлюбу та сім'ї, допомоги сім'ям та питанням покращення рівня взаєморозуміння у сім'ї у вітчизняній психології займаються та займалися такі науковці як Андрєєва Т.В., Карабанова О.А., Шнейдер Л.Б., Зацепін В.І., Берещенко А.В., Бучинська Л.М. та інші. Із зарубіжних науковців проблема роботи з сім'ями висвітлюється у роботах К. Роджерса, Н.Пезешкіана, В. Сатир, Николас М., Шварц Р. та інші.

Метою даної статті є встановлення ряду характерних ознак психологічної допомоги сім'ям та сімейного консультування. **Завдання:** виокремити особливості надання психологічної консультації сім'ям; визначити види психологічної допомоги сім'ям; дати визначення поняттю «сімейне консультування».

Метою вивчення сім'ї є, по-перше, встановлення сімейного діагнозу – виявлення в життєдіяльності певної сім'ї тих порушень, які беруть участь у виникненні та хроніфікації нервово-психічного розладу в одного або кількох членів, по-друге виявлення тих психологічних особливостей сім'ї та її членів, від яких залежить корекція нервово-психічного розладу (і які, відповідно, потрібно враховувати при виборі методу сімейної допомоги і при її здійсненні).

Завдання вивчення сім'ї дуже складні. Це зумовлено наступними обставинами: 1. Складність сім'ї як соціальної та психологічної системи. Сім'я включає в себе велику кількість різноманітних відносин і взаємозв'язків, для формування яких мають значення особистісні прояви членів сім'ї, її соціальне оточення, звичаї, традиції, соціально-економічні умови і т.д. 2. Відсутністю єдиного підходу до проблем сім'ї, єдиного розуміння її сутності та структури. Ще не вироблена загальна теорія, яка могла б стати основою для вивчення сім'ї, замість неї є значна кількість шкіл, течій і напрямів з різними підходами до проблем сімейної допомоги. 3. Тим, що предметом вивчення сімейної психології є та область соціального життя, яка схильна до впливу соціальних стереотипів і уявлення про яку формуються під значним впливом повсякденного досвіду. Кожна людина має свій власний сімейний досвід і часто виходить тільки з нього, намагаючись зрозуміти, що таке сімейні відносини взагалі. 4. Прихованість (інтимність) багатьох подій у сім'ї, а також їх значимість, відсутність чітких контурів [7].

Психологи гуманістичного напрямлення стверджують, що ядро особистості містить позитивне начало, яке проявляється в стремлінні людини до росту, розвитку та самоактуалізації. Прагнення до самоактуалізації – означає досягнути максимального розкриття своїх потенціальних здібностей, бути незалежним, свідомо робити вибір між різноманітними шляхами життя і приймати на себе

відповідальність за даний вибір. Відповідно до цього положення представники гуманістичної школи запропонували ідею «розвиваючої» допомоги.

На думку польського психолога Є.Мелібруді, завдання такої допомоги – активізація внутрішніх ресурсів того, кому допомагають. Допомога є ефективною, якщо людина, якій вона надана, сама змогла справитися зі своїми проблемами. При цьому «розвиваюча» допомога не має на меті втішити, полегшити страждання людини. Конфлікти, помилки, розчарування хоч і травмують людей, викликають важкі переживання, але вони дають новий досвід, готовність до життєвих складнощів. Співучасть в освоєнні людиною такого досвіду і є допомога в особистісному зростанні.

У відповідності з орієнтованістю допомоги і її характером виділяють декілька моделей допомоги сім'ям: педагогічна модель, діагностична модель, соціальна, медична, психологічна модель допомоги.

Педагогічна консультація, проведена індивідуально, може бути ефективнішою за лекції або читання популярної літератури. Але якщо консультант не враховує особливості мотивації батьків та їх особистості в цілому, специфіку особистості дитини і конкретної психологічної структури сім'ї, закономірності в консультативній ситуації, то ефективність такої консультації буде мінімальною[5].

Консультативна допомога в рамках діагностичної моделі дозволяє консультанту допомогти своєму клієнту усвідомити глибину проблеми, але подальша доля клієнта випадає з поля діяльності консультанта[5].

Для визначення сімейного портрета існує безліч методик. Представлено методики, які демонструють соціально-психологічний рівень взаємодії в сім'ї, а також методики, які дозволяють розкрити більш глибоку картину взаємин усередині сім'ї, визначити специфіку конкретно даної сім'ї, порушення її нормального функціонування і т.д. Методики, які розкривають поверхневу картину сімейних відносин більш прості у використанні, в силу того, що вони не вимагають деталізованої інформації про сім'ю, методики можна проводити анонімно, за допомогою їх збирати статистичний матеріал. Методики більш глибокого аналізу потребують індивідуальної роботи з респондентами. Їх доцільно застосовувати в конкретних випадках з конкретною сім'єю, з метою діагностики і надалі поліпшення процесу роботи з сім'єю.

При діагностиці сімейних стосунків використовують широкий спектр проєктивних методик та особистісних опитувальників.

До методик, які дозволяють дослідити соціально-психологічні характеристики сім'ї можна віднести наступні (деякі з методик можна використовувати, як самостійні, деякі з них потрібно використовувати в комплексі з іншими методиками, для створення більш широкого профілю сімейного взаємодії): методика «РОП», яка спрямована на вивчення установок в області сімейних стосунків. Вона дозволяє визначити думку суб'єкта про перераховані в методиці функції, а також про бажаний розподіл ролей між подружжям при реалізації цих функцій; тест виміру установок в сімейній парі Ю.А. Альошиної; методика діагностики міжособистісних відносин Т. Лірі; методика діагностики схильності особистості до конфліктної поведінки К. Томаса; анкета з аналізу подружніх потреб У. Харлі; опитувальник задоволеності шлюбом В.В. Століна, Т.Л. Романової, Г.Л. Бутенко та інші[8].

До методик, які визначають більш глибокі аспекти сімейного життя, які потребують індивідуальної обробки і більшого часу для аналізу можна віднести наступні: методична процедура «Бажаний тип симпатії» Е.Г. Ейдеміллер, В.В. Юстицькіс, яка дозволяє відносно кожного члена сім'ї виявити «образ людини» і «тип взаємовідносин з ним», які активізують у даного члена сім'ї почуття симпатії; експериментально-психологічна методика фрустраційної реакції С. Розенцвейга (адаптація в НДІ ім. В.М. Бехтерева); опитувальник «Аналіз сімейної тривоги» (АСТ) Е.Г. Ейдеміллер, В.В. Юстицькіс; опитувальник «Конструктивно-деструктивна сім'я» (КДС) Е.Г. Ейдеміллер, В.В. Юстицькіс[8];

Методика «Малюнок сім'ї», яка дає можливість людині по-своєму відобразити та інтерпретувати зовнішню та внутрішню реальність, методика в першу чергу направлена на виявлення особливостей внутрісімейних проблем та емоційних стосунків; метод сімейної соціограми та інші[6].

Психологічна модель допомоги сім'ї повинна супроводжувати всі інші моделі консультативної допомоги[5].

Психологічна допомога сім'ї – широке поняття, яке містить багатоманітність теоретичних та практичних напрямків. Зміст психологічної допомоги полягає в забезпеченні емоційної, смислової та екзистенційної підтримки сім'ї та її окремих членів в кризових ситуаціях.

Психологічне консультування розглядається як особливий вид соціальної і міжособистісної взаємодії, яка спрямована на надання психологічної допомоги клієнту, в якому компетентний консультант допомагає клієнту у вирішенні його проблем та складнощів психологічного характеру. Діалогічна природа психологічного консультування дозволяє моделювати в особливій ситуації зв'язок людей, їх стосунки та взаємодію як основу для формування психологічних новоутворень свідомості та особистості людини. Визначним моментом консультування є спілкування терапевта з клієнтом, яке реалізується через встановлення терапевтичного зв'язку, допомогу в дослідженні проблеми та в пошуку шляхів її вирішення. В моделі консультування в фокусі уваги зосереджуються задачі розвитку сім'ї, особливості її рольової структури і закономірності функціонування. Консультант створює умови для організації орієнтування клієнта в проблемній ситуації, аналізу ситуації, планування варіантів

можливих рішень. Відповідальність за прийняття рішення та його реалізацію клієнт має взяти на себе, що сприяє його особистісному розвитку, життєстійкості його сім'ї[4].

Працюючи з сім'єю психолог виконує ряд функцій: підтримуюча функція: консультант забезпечує психологічну підтримку, яка відсутня або присутня у викривленій формі в реальних сімейних стосунках; посередницька функція: психолог-консультант в ролі посередника сприяє відновленню порушених зв'язків сім'ї із зовнішнім світом та її членів між собою; функція навчання: консультант може сприяти розвитку навиків спілкування, прийомів саморегуляції, самопізнання; функція розвитку: психолог допомагає членам сім'ї в розвитку основних соціальних вмінь та навиків (уважне ставлення до іншого, розуміння потреб оточуючих, вміння надавати підтримку та вирішувати конфліктні ситуації, висловлювати свої почуття та помічати почуття інших людей), консультант також сприяє пошуку ресурсів сім'ї, які дозволять кожному із її членів усвідомити та використовувати можливості для саморозвитку; інформаційна функція: консультант пропонує сім'ї або її окремим членам дидактичний виклад інформації про психологічне здоров'я або нездоров'я, норми та її варіанти, а також поради, настанови[3].

Н. Аккерман відзначає наступні функції консультанта або терапевта в психологічній допомозі сім'ї: консультант несе відповідальність за забезпечення взаємодії між членами сім'ї, каталізуючи та активуючи змістовний емоційний обмін між ними; консультант (терапевт) зобов'язаний інтегрувати свої практичні методи і знання про «Я», він – учасник-спостерігач; консультант зобов'язаний знайти шлях до властивого тільки цій сім'ї мови та стежити за тим, що відбувається на рівні почуттів і невербального спілкування, він проникає в глибинні потоки емоцій – страху, відчаю, тривоги, гніву і т.д., встановлює джерела почуттів, що перешкоджають взаєморозумінню в сім'ї, він використовує контрольований інсайт, що існує в просторі його власних емоцій, як діагностичного мірила того, що відбувається у сім'ї; діючи в якості каталізатора, консультант послідовно спонукає членів сім'ї до виявлення міжособистісних конфліктів, піднімаючи їх до рівня міжособистісного процесу; здійснюючи втручання в процеси взаємодії між груповим захистом в сім'ї та індивідуальними захистами членів сім'ї, застосовує прийом конфронтації, проникає всередину патогенних процесів, користуючись прийомом «лоскотання захистів»; намагається задіяти під час сесії більш виокремлені та змістовні засоби спілкування (невербальні, «мову тіла»); спокоєм і впевненістю, а також фактом своєї присутності, гарантує безпеку для членів сім'ї і родини в цілому при зіткненні з сильними почуттями, здатними привести до дезорганізації; консультант пропонує емоційну підтримку, прийняття, розуміння, затвердження цінного, каталізує взаємообмін у сім'ї для співробітництва або компромісу; в ході роботи з сім'єю, консультант (терапевт) виступає в ролі батьківської фігури, надаючи емоційну підтримку для захисту найбільш слабкого в даний момент члена сім'ї від нападок сильнішого, зводячи нанівець деструктивне суперництво; своєю поведінкою та відношенням пропонує родині елементи емоційних образів «Я», яких не вистачало даній сім'ї.

Завдання психолога в ситуації зіткнення змагаючихся ідентичностей і цінностей в сім'ї – служити просвітителем в області вирішення проблем сімейного життя, представляючи сім'ї власною особистістю широкий діапазон моделей сімейного здоров'я. Він спонукає членів сім'ї до пошуку компромісів і конструктивних рішень конфліктів, до відкриття нових способів підтримки індивідуальних особливостей, єдності та взаємодії членів сім'ї[1].

Історія подружнього консультування – це доповнення до сімейної терапії, оскільки воно по більшій мірі існує поза пануючим напрямком психотерапії. Перші професійні центри для подружнього консультування з'явилися близько 1930 р. Пол Попіноу відкрив Американський інститут сімейних відносин в Лос-Анджелесі, а Абрахам і Ханна Стоун – аналогічну клініку в Нью-Йорку. Третім центром стала Подружня консультація у Філадельфії, заснована в 1932 р. Емілі Хартсшорн Мудд. Представники цієї нової професії стали зустрічатися щорічно з 1942 р. і в 1945 р. заснували Американську асоціацію подружніх консультантів[2]. У 1949 р. США запропонували професійні стандарти для проведення подружнього і сімейного консультування, а вже в 1963 р. в Каліфорнії – були введені правила і норми ліцензування для сімейних консультантів. Важливим джерелом розвитку сімейної психотерапії стало міждисциплінарна взаємодія психології, психіатрії (М. Боуен, С. Мінухін, Дж. Джексон) та практики соціальної роботи (В. Сатир)[4].

Н.І. Оліфірович, Т.А. Зінкевич-Куземкіна, Т.Ф. Велента виділяють наступні види психологічної допомоги сім'ям: інформування, індивідуальне психологічне консультування, консультування подружньої пари, групове консультування подружніх пар, сімейне консультування, групове сімейне консультування.

Під інформуванням розуміють, що психолог може надати сім'ї або окремим її членам інформацію про особливості функціонування сім'ї на різних етапах розвитку, про задачі, які стоять перед сім'єю в кризові періоди, про вікові психологічні особливості розвитку особистості, а також про можливість отримання додаткової допомоги у інших спеціалістів.

Індивідуальне психологічне консультування передбачає роботу з одним із членів сім'ї і базується на ідеї М.Боуена про те, що зміни навіть одного члена сім'ї призводять до змін усієї системи внутрісімейних стосунків.

Консультування подружньої пари являє собою роботу з подружньою парою і направлена на оптимізацію взаємодії між шлюбними партнерами.

Групове консультування подружніх пар передбачає об'єднання в групу декількох подружніх пар з метою отримання підтримки та пропрацювання подружніх проблем.

В сімейному консультуванні бере участь нуклеарна або ж розширена сім'я. Даний вид психологічної допомоги використовується в тому випадку, коли присутні проблеми стосуються усієї системи в цілому.

Групове сімейне консультування передбачає організацію роботи двох груп: гомогенних(батьківських, дитячих, груп для матерів та ін.) та гетерогенних, які використовуються на певних етапах роботи з сім'єю і частіше за все вони мають форму занять батьківських та дитячих груп[3].

Сімейне консультування відносно новий напрямок роботи з сім'єю у порівнянні з сімейною психотерапією. Спочатку всіма основними відкриттями і напрацюваннями ця область зобов'язана сімейній психотерапії. Найбільш значущими для розвитку сімейного консультування чинниками стали: переорієнтація психоаналізу на роботу з сім'єю як у формі дитячо-батьківських, так і у формі спільної подружньої терапії в 1940-х рр.; початок розробки системного підходу М. Аккерманом; створення Дж. Боулбі теорії прихильності; поширення біхевіоральних методів діагностики і терапії на роботу з родиною і створення спільної сімейної психотерапії В. Сатір[4].

Цілі сімейного консультування можуть бути визначеними як розвиваючі, корекційні, профілактичні, адаптивні. Розвиваючі цілі пов'язані з ростом ресурсів сім'ї у сфері самоорганізації та саморозвитку. Результатом психологічної роботи стає ріст компетентності сім'ї у вирішенні нормативних та ненормативних криз та проблем. Корекційні цілі передбачають оптимізацію рольової структури сім'ї, підвищення рівня її спільності та задоволеності шлюбом, покращення міжособистісної комунікації. Профілактичні цілі пов'язані із ростом фрустраційної толерантності сім'ї, адаптивні – з успішним вирішенням конфліктів, криз, проблем сім'ї.

Сьогодні можна говорити про множинність теоретичної основи сімейної психотерапії і, відповідно, сімейного консультування, що спирається на встановлені в рамках практики психотерапії закони і правила функціонування сім'ї. Позитивна сторона множинності теорій полягає в тому, що різноманіттю проблем сімейного життя відповідає різноманіття теорій різного рівня, у просторі яких виявляється можливість знайти пояснювальну модель практично для будь-якого «одиночного, особливого і специфічного випадку», що становить об'єкт консультування. Теорії доповнюють і розвивають одна одну, збагачуючи арсенал діагностичних методів роботи з сім'єю і способів психологічного впливу. Негативна сторона множинності теорій в тому, що розмитість і велика кількість теоретичних постулатів призводить до слабкості й неоднозначності висновків та заключень психолога-консультанта, низької ефективності його роботи з сім'єю. Вихід з такого становища більшість сімейних консультантів бачить у створенні інтегративного підходу до сімейного консультування.

Виділяють наступні підходи в роботі з сім'єю: психоаналітичний підхід, біхевіоральний підхід, феноменологічний підхід, системний та трансгенераційний підходи.

У центрі уваги психоаналітичного підходу стоять дитячо-батьківські відносини, що визначають розвиток особистості й успішність її сімейного життя в майбутньому. Одиниця аналізу – особистість у її відносинах з партнером. Симптоми труднощів подружніх відносин розглядаються як «маркер» минулих невирішених конфліктів і пригнічених потягів у відносинах з батьками.

У біхевіоральному підході підкреслюється важливість балансу взаємного обміну (віддати і отримати). Одиницею аналізу тут виступає особистість у стосунках і взаємодіях з членами сім'ї. Робота з подружжям будується в рамках теорії соціального обміну, згідно з якою кожен індивід прагне до отримання максимальної винагороди при мінімальних витратах. Принцип реципрокності – еквівалентності обміну – припускає, що задоволеність подружніми стосунками зростає, коли число отриманих винагород компенсує витрати.

В якості одиниці аналізу феноменологічний підхід розглядає особистість у сімейній системі. Основний принцип «тут і тепер» вимагає зосередження на подіях, що відбуваються в даний момент у сім'ї, з метою досягнення високого рівня їх усвідомлення, відчуття та переживання.

Системний підхід розглядає сім'ю як цілісну систему, в якості основних її характеристик виділяється структура сім'ї, розподіл ролей, верховенства і влади, межі сім'ї, правила комунікації і повторювані її патерни як причини сімейних труднощів, які перш за все вбачаються у дисфункціональності сім'ї та вирішуються в реорганізації сімейної системи.

Трансгенераційний підхід спрямований на інтеграцію ідей психоаналізу і теорії систем. Одиницею аналізу виступає цілісна система, в якій відносини між подружжям будуються відповідно до сімейних традицій батьківської сім'ї і засвоєними в дитинстві моделями взаємодії[4].

Важливою соціальною задоволюючою сімейного консультування є консультування сім'ї у складній життєвій ситуації. Її ознаки: дитяча дезадаптація та порушення розвитку дитини, подружнє непорозуміння, неадекватна взаємодія сім'ї з соціумом (мікро-, макросоціум), особистісні порушення та дезорганізація у сім'ї. У процес консультування повинні бути залучені як практичні заклади – центри психолого-соціально-педагогічної допомоги, заклади системи освіти, галузі соціальної сфери – так і спеціалісти, які безпосередньо працюють з сім'єю[2].

Новим напрямом консультативної роботи, який реалізовує просвітницько-інформаційну функцію, стало консультування за допомогою ЗМІ – відповіді на запитання читачів у газетах та

журналах, переписка з читачами; тематичні сторінки, теле- та радіопередачі за актуальними проблемами сімейного життя, подружніх та дитячо-батьківських стосунків; сайти в мережі Інтернет, які містять інтерактивні методи роботи з клієнтом. Недоліком подібних форм консультування є неможливість індивідуального підходу до кожного випадку, вимушене обмеження задач консультування функцією психологічної просвіти[4].

Проблемним питанням сімейного консультування та надання психологічної допомоги сім'ям є слабка поінформованість суспільства про можливості користування такою допомогою. Також спостерігається рівень недовіри до компетентних спеціалістів. Складним моментом є і рівень оплати послуг психологічної допомоги сім'ям. Для покращення ситуації з наданням допомоги, з поінформованістю громадян важливо розвивати власне соціально-психологічну галузь знання, створювати корекційні програми для сімей, розвиваючі програми для молоді. **Висновки.** На нашу думку важливим аспектом покращення ситуації є введення до шкільної програми хоча б факультативних предметів, які б сприяли самопізнанню та саморозвиткові старших школярів і допомагали їм краще розуміти закони взаємодії та спілкування як у суспільстві, так і у батьківській, а надалі й у власній сім'ї.

Література: 1. Н. Аккерман Семейная психотерапия. Теория и практика // Семейная психология. Хрестоматия / Сост. Э.Г. Эйдемиллет, Н.В. Александрова, В. Юстицкис. – СПб.: Речь, 2007 – 400 с.; 2. Николас М., Шварц Р. Семейная терапия. Концепции и методы / Пер. с англ. О.Очкур, А.Шишко. – М.: Изд-во Эксмо, 2004. – 960с.; 3. Олифирович Н.И., Зинкевич-Куземкина Т.А., Велента Т.Ф. Психология семейных кризисов. – СПб.: Речь, 2008. – 360 с.; 4. Психология семейных отношений и основы семейного консультирования: учеб. пособие / О.А. Карабанова. – М.: Гардарики, 2008. – 302с.; 5. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. – Изд. 4-е. – М.: Академический проект; Трикста, 2008. – 736 с.; 6. Эйдемиллер Э.Г., Добряков И.В., Никольская И.М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Учебное пособие для врачей и психологов. Изд. 3-е. – СПб.: - Речь, 2007. 352 с.; 7. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В. Психология и психотерапия семьи 4-е изд. – СПб.: Питер, 2009. – 672 с.; 8. Энциклопедия психодиагностики. Психодиагностика семьи. Самара: Издательский Дом «Бахрах-М», 2009. – 695 с.

УДК159.922.736.3:[159.924.24+159.947.5]

Якимчук І.П.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, викладач кафедри психології

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО МИСЛЕННЯ І МОТИВАЦІЇ В УЧНІВ 6-8 КЛАСІВ

Розглянуто особливості розвитку творчого мислення та мотивації в підлітковому віці. З'ясовано взаємозв'язок показників творчого мислення та мотивації у 6, 7 та 8 класах. Подано аналіз динаміки розвитку творчого мислення та мотивації.

Ключові слова: творче мислення, вербальне мислення, невербальне мислення, підлітковий вік, мотивація.

Актуальність. Сучасне суспільство ставить високі вимоги перед сучасними загальноосвітніми закладами щодо навчання та виховання учнів, формування їх як творчих та гармонійних особистостей. Це передбачає необхідність постійного удосконалення навчального процесу, впровадження нових підходів і методів, спрямованих на розвиток творчого мислення учнів. Передумовою створення нових програм та підходів є глибокий та всебічний аналіз особливостей творчого мислення та умов його формування у ході навчання. Однією з провідних сфер діяльності особистості є потребово-мотиваційна сфера, тому, на нашу думку, перспективним напрямком є вивчення особливостей зв'язку змін у потребово-мотиваційній сфері та розвитком творчого мислення. Підлітковий вік характеризується виникненням ієрархії мотивів, стійкості домінуючих мотивів, формуванням та закріпленням стильових характеристик мислення.

Розробка проблеми розвитку мислення в підлітковому віці здійснювали П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Г.С.Костюк, С.Л.Рубінштейн, М.Н.Шардаков, В.В.Давидов, З.І.Калмикова, В.А.Крутецький, Ж.Піаже та ін. Мотиваційна регуляція діяльності вивчалася О.М.Матюшкіним, А.К.Марковою, Д.І.Фельдштейном, М.Р.Гінзбургом, Е.Д.Телегіною та ін. У шеругу праць показано вплив мотивації на ефективність діяльності (В.А.Асєєв, Т.Г.Богданова, Є.П.Ільїн, О.К.Тихоміров, М.Г.Ярошевський, Х.Хекхаузен, Д.С.Макклеланд та ін.). Стосовно підліткового віку питання взаємозв'язку творчого мислення та мотивації залишилися поза увагою дослідників. Зокрема, недостатньо розроблені питання, що стосуються динаміки творчого мислення залежно від специфіки домінуючих мотивів, впливу мотивів на розвиток вербального і невербального мислення, вплив